

KARL ABEN (SÜND KARP ABEN) (1896–1976)

Karl Aben sündis Alüksne lähedal ning läti keele oskus oli tal juba lapsepõlvest. Aastatel 1914–1918 õppis ta nii eesti kui ka läti keelt Valmiera seminaris. Pärast Tartu rahu sõlmimist asus ta elama Eestisse.

Aben on koostanud läti-eesti sõnaraamatu (1959, 2. trükk 1966) ja eesti-läti sõnaraamatu (1967). On märkimisväärne, et „Läti-eesti sõnaraamatus“ kohtab suurel hulgal Johannes Aaviku loodud uudissõnu. Samuti võib keeleuenduslikust aspektist vaadelda Abeni koostatud „Eesti-läti sõnaraamatut“.

1940. aastal sai Abenist Läti Riikliku Ülikooli eesti ja soome kirjanduse õppejõud. Seal organiseeris ta ka eesti keele kursusi, kus üheks tema õpilaseks oli tulevane tuntud eesti kirjanduse läti keelde tõlkija Džuljeta Plakidis.

Tartu Ülikoolis viis Aben läbi tõlketooria ja -praktika erikursusi, mis paistsid silma oma uudsuse ning sisutihedusega. Üks Abeni õpilasi oli ka Valli Helde.

Erilise innuga tõlkis Aben Jānis Rainise teoseid, alustades Rainise luule tõlkimisega eri perioodikaväljaannetes juba 1924. aastal. Abeni esimene trükkis ilmunud lätikeelne tõlge oli aga Oskar Lutsu „Mahajäetud maja“. See oli ühtlasi esimene Lutsu teos, mis võõrkeelde tõlgiti.

Allikad: Keel ja Kirjandus, Looming
Foto: EFA.180.A-62-15

OSKAR KUNINGAS (1911–1997)

Oskar Kuninga kokkupuude läti keelega sai alguse I maailmasõja ajal. Nimelt kasvas ta Jäärja mõisas vanaisa juures, toona oli aga Jäärjale kõige lähem raudteejaam Valmiera. Kui mõisasaksad tahtsid rongile, siis pidi Kuninga vanaisa nad sinna sõidutama. Kuna sõite tuli ette tihti, õppis vanaisa ära läti keele. Kuningas on nentunud, et huvi läti keele vastu tekkis temas koolieelikuna vanema raamatukasti uurides, kust ta avastas Rüdolfis Blaumanise novellikogu „Õlest katuse all“.

Tõlkimine moodustas Kuninga elutööst ühe peamise osa. Just läti keelest alustas ta oma tõsisemat tõlkimistööd. Läti keelest tõlkima õhutas Kuningat aga Mart Pukits.

Aastad 1950–1955 veetis Oskar Kuningas Valga, Narva ja Vasalemma vangilaagrites. Kui Kuningas oli Narva koonduslaagris, saatis Pukits talle materjale läti keele omandamiseks (grammatikat, sõnaraamatuid (läti-vene)), aga ka Blaumanise novelle. Novell „Raudupi perenaine“, sisult väga dramaatiline, mõjus Kuningale niivõrd vapustavalt, et ta hakkas Blaumanist hindama ja tõlkima. Nii Narvas kui ka Vasalemmas laagris olles tõlkis Kuningas päris palju Blaumanise novelle. Pärast vabanemist õnnestus neid 1960. aastal raamatus „Kevadised hallad“ ka avaldada. Vangilaagris olid Kuninga kambrikaaslasteks mõned Läti õpetajad, kes aitasid teda rahvapäraste väljendite tõlkimisel.

Kuninga tõlketööde hulka kuulub ka Läti ühe tuntuima luuletaja, näitekirjaniku, tõlkija ning poliitiku Rainise elust kõnelev raamat „Rainis. Biograafiline romaan“, mille värsid tõlkisid Kuninga noorem tütar Astrid Kabur ning Karl Aben, Ain Kaalep, August Sang ja Paul Viiding.

Allikas: ERR
Foto: EFA.332.O.110457

MART PUKITS (KA MÄRT PUKITS) (1874–1961)

Mart Pukits sai tõuke läti keelega tõsisemalt tutvuda gümnaasiumi-õpilasena, kui nägi Postimehe toimetuses kasutuna seisnud ajalehe Baltijas Wehstnesis (Baltijas Vēstnesis) numbreid. Kuna ta aga oskas vaid mõnd lätikeelset sõna, otsustas Pukits sõita Valka, et soetada sealt endale läti keele grammatika ja Ullmanni sõnaraamat. Pukits õppis läti keele selgeks iseseisvalt ning juba aasta pärast ilmusid esimesed tõlked läti keelest.

Ta oli ka üks esimesi, kes meie lõunanaabrite kirjandust ja kultuuri järjekindlalt tutvustama hakkas. Pukitsa sulest on lisaks arvukatele tõlketöödele ilmunud ka „Läti kultuurilugu. Peajooni läti kirjanduse, kunsti ja muu rahvuskultuuri arengust“ (1937).

Aastatel 1917–1920 oli Mart Pukits Nõukogude Venemaa sõjaajanduse tšensor. Seda enam on irooniline, et Nõukogude ajal sattus ta ise tšensuuri alla. Alles 1955. aastast hakati erihoiu osakonnast taas välja tooma kodanlikus natsionalismis süüdistatud autorite ja tõlkijate teoseid. Esimeste väljatoodute hulgas oli ka Mart Pukits.

Pukits on tõlkinud eesti keelde tuntud liivi rahvalaulu „Puhu, tuul, ja tõuka paati!“ sõnad. Pukits on avaldanud kokku üle 400 läti ilukirjandustõlke ja Lätit tutvustava kirjutise.

Lisaks läti keelele valdas Pukits ka leedu keelt ning tegutses aktiivselt leedu kirjanduse tutvustamisega Eestis.

Allikad: Keel ja Kirjandus, Vabamu, Edasi, Vikipeedia
Foto: EAA.2102.2.915.8

HANNES KORJUS (S 1965)

Alates 2000. aastast on läti keelest tõlkimine lisaks vabakutselise ajakirjanikuna tegutsemisele Hannes Korjuse põhitöö.

Üks keerulisemaid tõlkeid tema jaoks on olnud Nora Iktena romaan „Mees sinises vihmamantlis“, kuna seal leidub mitmeid tsitaate James Joyce'i „Ulyssesest“, ka „Dublinlastest“, „Finnegani peiedest“, T. S. Eliotilt ning mujalt. Korjus sai abi Paul-Eerik Rumolt ja teistelki. Tõlkeraskustest üle saamise kohta ütleb Korjus, et see on seesama tunne, kui oled kalju serval, ees mustendamas kuristik, ja siis on olemas keegi, kes aitab, ning sa lendad kuristikust üle.

Korjus tegeleb just ilukirjanduse tõlkimisega, kuna, nagu ta ise sõnab, on ilusat kirjandust alati meeldiv tõlkida.

Ühtegi lemmikautorit ta välja ei tooks, kuid nendib, et mõnikord teeb head meelt teadmine, et oled lugenud midagi head mõnelt vähem tuntud autorilt. Ning selle hea tunde jagamine teeb samuti rõõmu.

Kuid milline autor on teda enim mõjutanud? Korjus ütleb, et vast on nii, et autor, keda parasjagu tõlkida, hakkabki mõjutama iga tõlgitud leheküljega. Pärast tulevad uued autorid. Aga midagi ei unune, kõik jäävad kogu eluks saatma.

Allikas: Hannes Korjus
Foto: Erakogu

ITA SAKS (SÜND ITTE SAKS) (1921–2003)

1997. aastal pälvis Ita Saks teenete eest läti kirjanduse vahendamisel eesti keelde Läti Vabariigi Kolme Tähe ordeni.

1989. aastal ERRile antud intervjuus rääkis Ita Saks, et tee tõlkijaks kulges tal üsna orgaaniliselt. Nimelt räägiti tema lapsepõlvkodus kolme keelt, millest üks oli läti keel. Teda kasvatanud lätlanna eesti keelt ei osanud, sealt pärineski Ita Saks läti keele oskus. Samuti ei salanud Ita Saks intervjuus, et ajakirjanikutöö kõrvale oli tore tõlkida.

Samas nentis Ita Saks, et Läti kohta teame siiski küllalt vähe. Siin saabki ühena paljudest appi tõlkija, kes peab olema lisaks tõlkimisele ka vastava kultuuri tutvustaja.

Kust aga ammutas Ita Saks oma teadmisi läti kirjanduse kohta? Üheks infoallikaks olid kindlasti arvukad kontaktid, aga uudiseid kuulis ta ka Lätis konverentsidel ja nõupidamistel käies. Tõlgitavaid autoreid valis ta tihti oma maitse järgi. Harvad polnud ka juhud, kus keegi soovitas mõnd autorit või teost.

Ita Saks vaimustus Läti dainadest ehk rahvalauludest. Alguses ei saanud ta dainadega hästi kontakti, sest läti rahvalaulud on eesti omadest väga erinevad, aja jooksul dainadesse süvenedes aga armastus nende vastu aina kasvas.

Saks unistas omal ajal ka ühest heast tõlkekirjanduse ajakirjast.

Allikad: ERR, Postimees
Foto: EFA.252.0.36708

VALLI HELDE (1925–2012)

Valli Helde on 1995. aastal ERRile antud intervjuus meenutanud, et lapsepõlves sai sageli käidud Koiva (*Gauja*) jõe ääres suplemas ja kuna jõgi juhtus suviti tihti madal olema, siis sai ikka üle jõe Läti-poolsele kaldale mindud. Ka Eesti-poolsele kaldal oli lätlaste talusid, aga nemad oskasid eesti keelt ning rääkisid eesti keeles.

Helde õppis ülikoolis läänemeresoome keeli ja seal oli ette nähtud ka läti keele kursus, mida andis toona Karl Aben. Kursus andis Heldele head alusteadmised läti keelest. Kahel ülikoolisuvel käis ta koos Paul Ariste õppegrupiga liivlaste juures keelepraktikal.

Helde töötas pikki aastaid Eesti Riiklikus Kirjastuses (praegu Eesti Raamat) toimetajana. Tõlketööd tegi ta tihti õhtuti ja nädalavahe- tusel. Tõlkida jõudis ta umbes ühe raamatu aastas. Hea läti kirjanduse tundjana oli Helde alati see, kes kirjastusele tehtud tõlkeet- tepanekud läbi vaatas ning oma hinnangu andis.

Tõlkimise kohta rääkis Helde, et tõlkides ta loo tegelastele väga kaasa elada ei saa, sest põhitähelepanu läheb ikka õigete sõnade otsimisele ja sisu ei saa kogu aeg nii väga silmas pidada.

Lemmikautorit ta välja ei toonud, sest kõige rohkem meeldis talle tõlkimine ise kui protsess.

Helde tõlkis koos Oskar Kuningaga Andrejs Upītsi Jānis Robežnieksi viiosalise raamatute sarja. Helde olevat toona Kuningale öelnud, et võtku Kuningas see viimase raamatu („Jānis Robežnieksi tagasitulek. Jānis Robežnieksi surm“) surma osa endale tõlkida, kuna seal on väga sünged kohad ja tema kui meesterahvas kannatab selle ehk paremini välja. Nii jäigi.

Allikas: ERR
Foto: 1958 Eesti Raamatu filiaalis

LIVIA VIITOL (S 1953)

Livia Viitol on pälvinud Eesti-Läti keeleauhinna 2017. aastal Astrid Ivaski luulekogu „Mere silmad“ ja Valentīns Jakobsonsi novelli - kogu „Hommikueine keskööl“ tõlkimise eest.

Livia Viitoli huvi läti keele vastu tärkas seoses 1990. aastate liivi liikumisega. Luulet hakkas ta tõlkima 2000. aastal, kui oli õppinud Guntars Godiņši juhendamisel pool aastat läti keelt. 2001. aasta sügisel möödus 100 aastat läti modernistliku luuletaja Aleksandrs Čaksi sünnist. Viitol meenutab, et Riia oli täis suuri Čaksi postreid. Guntars Godiņš arvas, et Viitol võiks proovida tõlkida Čaksi luule- tuse „Riiale“. See polnud sugugi lihtne: tegemist oli riimilise luule- tusega, mille sisu ja rütm jäid teda kauaks kummitama.

Intervjuus Õpetajate Lehele sõnab Viitol, et jälgib läti kirjanduses toimuvat Interneti vahendusel. Ta osutab, et hea lehekülg on *satori.lv*, kust leiab alati värskemaid lühiproosat ning luulet. Samuti intervjuusid ja arvustusi. Lisaks loeb Viitol ajalehe *Diena* nädalalõpu kirjanduslisti ning Riiga sattudes külastab Aspazija tänavas asuvat raamatupoodi *Valters un Rapa*.

Viitolit kütkestab läti keele merelainete moodi rütm ning kõla. Samuti arhailiste tähenduste säilimine keeles.

Tõlkimise juures on tema jaoks kõige keerulisem argoo ja žargooni tõlkimine. Kõige meeldivam on tema sõnutsi aga see, kui leiad eesti keeles läti keelsele piltlikule väljendile võrdväärse vaste. Siis on tunne, nagu oleks ristsõna ära lahendanud.

Miiks tõlgib ta just ilukirjandust? Sest läti kirjanduses on palju monumentaalsust ja panoraamsust. Kaasaegne kirjandus pakub huvi juba võrdluse pärast eesti kirjandusega.

Allikad: Õpetajate Leht, Livia Viitol
Foto: Erakogu

KALEV KALKUN (1949–2012)

Kalev Kalkun oli esimene eestlane, kes pälvis Eesti-Läti keele - auhinna (2011). Auhinna tõi Nora Ikstena romaani „Neitsi õpetus“ tõlkimine.

Kokku on ta läti keelest eesti keelde tõlkinud 15 raamatut, neist vast tuntuim Jānis Baltvilksi raamat „Vestlusi lindudest“.

Võrumaa Teatajale antud intervjuus on Kalkun rääkinud, et huvi Läti ja läti keele vastu tekkis juba lapseas, kui ta elas Viitinas Haki talus. Sinna paistsid Korneti mäed (*Drusku piiskalns*), mistõttu oli Läti kogu aeg silma all. Lisaks sõnas ta naljatledes, et esimene linn, mida ta elus nägi, oli Riia linn.

Esimene kokkupuude läti keelega oli kuuendas klassis. Tihti sai käidud Alūksnes. Toona olid sildid kahes keeles – läti ja vene. Ka nende abil sai läti keelt õppida. Ülikoolis oli õnne vestelda ja prak- tiseerida läti keelt Paul Aristega.

1984. aastal ilmus Kalkunil esimene läti keelest tõlgitud raamat – Andris Puriņši noorsooromaan „Ärge küsige minult midagi“. Tol ajal oli läti keelest tõlkeramatuid raske avaldada, kuna tõlkijaid oli palju.

Allikas: Võrumaa Teataja
Foto: Erakogu

CONTRA (MARGUS KONNULA, S 1974)

Contra on pälvinud Eesti-Läti ja Läti-Eesti tõlkeauhinna (2014) Eduards Veidenbaumsi luule tõlkimise eest ning samuti Eduards Veidenbaumsi kirjanduspreemia (2017).

Läti keele juures kütkestab teda see, et läti keel on nii erinev eesti keelest. Järsku võid aga avastada, et mingid asjad langevad täpselt kokku või peaaegu täpselt. No näiteks kui lätlased võtavad jalad õlgadele ja meie selga, siis on see üsna sama asi.

Aga väga olulisel kohal on ka inimesed, kes seda räägivad, raamatud, mis selles keeles kirjutatud.

Contra mõönab, et Eduards Veidenbaumsi mõju on ikka kõige otsustavam olnud. Nii loomingus kui ka ellusuhtumises. Rääkimata sellest, et kas ilma Veidenbaumsi loomingut avastamata oleks ta läti keele juurde jõudnudki. Tõlkimisest rääkimata.

Huvitavalt mõjus ka Alvis Hermanise „Päevik“. Eriti selle tõlkimise ajal olevat tulnud ette olukordi, kus ükskõik mis teemast rääkides tundus paslik Hermanist tsiteerida. Ja kuigi Contra kõigi Hermanise mõtetega päris nõus ei olnud, siis huvi äratasid ka vastuolulised ideed.

Võiks lisada, et tõlkides tekivad teinekord huvitavad mõtted, mis aga lähevad originaalist liiga kaugele. Siis saab Contra neid mõtteid oma luules kasutada, ilma süümeepiinadeta. Ja kaudselt, usub Contra, võtab ta oma loomingusse igalt autorilt veel tunduvalt rohkem üle. Aga see ei ole nii ainult tõlgitavate teostega, vaid ka nende raamatutega, mida ta lihtsalt loeb.

Ja mis on tõlkimise juures kõige meeldivam? Contra sõnab, et kõige meeldivam ongi, kui leiad sellisele asjale lahenduse, mis esimesel pilgul on võimatu tundunud – see on suurim nauding tõlkimise juures. Mitte see, kui kõik lihtsalt sujuvalt läheb. Kui läheb liiga sujuvalt, tuleb kahtlustada, et ei ole hingega asja juures.

Allikas: Contra
Foto: Erakogu

AIVE MANDEL (S 1985)

Aive Mandel sõnab, et huvi Läti ja läti keele vastu sai alguse uitmõttest, aga juurdus nõnda sügavalt, et juhib praeguseks suurt osa tema elust. Tõlkimine on üks selle huvi väljendustest. Ta märgib aga ka, et pigem jõudis tõlkimine tema juurde, kui et tema tõlkimise juurde – see on tulnud rohkem läbi ettepanekute ja juhukohtumistest sündinud ideede, vähem teadliku plaani ja sihtimise.

Aive hakkas läti keelt õppima ilma mingi eelneva kokkupuuteta. Tagantjärele ei ole ta päris kindel, kas ta „saldejumpsigi“ teadis. Keeletundi jõudnuna aga oli ta kõige esimese asjana lummatud läti keele võlukõlast. Ta ütleb, et kulutas esimeses tuhinas läti keele kaunite sõnade väljütlemise harjutamise peale nii palju aega, et vahepeal tuli ta eesti keelele läti aktsent külge.

Tõlkimise kohta ütleb ta, et tema jaoks on raske olla pikalt tõlgitava tekstiga ükski. Ja raske on võtta vastu lõplikke otsuseid. Tõlkimine on üks suur otsustamine – kas see variant või too variant. Mõnikord ei tule ühtegi head mõtet, siis jälle on neid liiga palju, aga igal juhul on vaja lõpuks millegi juurde kindlaks jääda, midagi välja valida.

ILZE TÄLBERGA (S 1985)

Ilze on pälvinud Eesti-Läti keeleauhinna (2020) ja Balti Assamblee medali (2015).

Ilze tuli Eestisse 2004. aastal, et õppida eesti keelt. Omandanud selle umbes kahe aastaga täiesti ladusalt, hakkas ta Tartu Ülikoolis õpetama läti keelt. 2020. aastal omandas Ilze doktorikraadi eesti keele alal, tema väitekirja teemaks oli läti verbiprefiksitate (tegusõnade eesliidete) vasted eesti keeles.

Eesti-läti ja läti-eesti tõlkimisega on Ilze tegelenud aastaid. 2016. aastal sattus ta kätte läti kirjaniku Nora Ikstena romaan „Mātes piens“ (Emapiim) ning pärast teose lugemist mõistis Ilze, et see tuleks tõlkida eesti keelde. Kuna sel hetkel ei leidunud ühtegi huvilist, asus Ilze ise seda eesti keelde tõlkima. Hiljem tuli tõlkimisel abiks Contra (Margus Konnula) ja tõlge valmis lõpuks koostöö tulemusena 2018. aastal. Tänu Ikstena raamatule tekkiski Ilzel huvi just läti ilukirjanduse tõlkimise vastu. See on hea viis hoida end kursis läti kirjanike loominguga ja anda ka eestlastele võimalus läti kultuuri ja mentaliteeti tundma õppida.

Et läti keel on Ilze emakeel, peab ta seda just eesti keelde tõlkimise puhul suureks eeliseks, sest lähtekeele mõistmine ei tekita mitte mingeid probleeme ning emakeele kõnelejana suudab ta kiiremini tajuda autori poolt kasutatud kultuurispetsiifilisi väljendeid. Samuti on läti verbiprefiksitate tähenduste tajumine suureks abiks. Raskeks peab Ilze tõlkimise puhul eesti ja läti keele erinevat sõnajärge.

Ilze lemmikteoste hulka kuulub läti ilukirjandusest mõistagi Nora Ikstena „Emapiim“, aga samuti Imants Ziedonise „Epifaaniad“, mis ilmus eesti keeles 1979. aastal. Ziedonis kirjutab justkui lihtsas keeles, kuid väga sügavalt ja filosoofiliselt.

Allikas: Ilze Tälberga
Foto: Latvian Ministry of Foreign Affairs

Milline autor on aga teda enim mõjutanud? Aive nendib, et kõik autorid, kellesse tõlkimise võrra süveneda, mõjutavad eriliselt. Tõlkekogemusest on tema jaoks olnud kõige erilisem, positiivses mõttes raputav Alvis Hermanise teatritükkide tõlkimine ja etendustele sünkroontõlke lugemine. Tõlkimine on süvenemine ja sisseelamine nagunii, aga elada seejärel uuesti teksti sisse näitlejatega sünkroonis, olla elav vahenduskanal näitlejate ning vaatajate vahel – see on hoopis teistmoodi keskendumine, tõlkimine hoopis teistsuguste vahenditega ja teistsugustel tasanditel, kui seda on paberil kulgev tekst. Läti kirjanikest elab Aive südames Aleksandrs Čāks.

Allikas: Aive Mandel
Foto: Erakogu

TEISI TÕLKIJAJD:

Mikk Grīns, Guntars Godiņš, Pētõr Damberg, Enda Kallas, Karl Kirde (Karl Bernhard Kirp), Mari ja Lembit Vaba, Agnes Kerge, Atso Kaalep, Johanna Pukits, Karin Volmer, Karl Veber, Tõnu Karma, Inge Kuutan, Laine Levald, Silvi Välja, Aimi Ojalo, Aleksander Rebane, Tiia Toomus, Johannes Jaanus.